

LAUSUNTO

Hallituksen esitys eduskunnalle vanhemmuuslaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi, HE 132/2021 vp

Väestöliitto ry kiittää mahdollisuudesta saada lausua näkemyksemme hallituksen esityksestä.

Yleisiä huomioita

Esityksen pääasialliset muutokset vallitsevaan tilanteeseen koostuvat lapsen tunnustamismenettelyn yksinkertaistamisesta sekä asiakirjojen käsittelyn digitalisoimisesta. Naisparien osalta lainsäädännön muutoksella mahdollistetaan sellaisten siittiöiden käyttö, joiden luovuttaja on suostunut isyyden vahvistamiseen. Esitys liittyy valtion vuoden 2022 talousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä. Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.1.2023.

Päälinjauksiltaan näemme ehdotetut muutokset kannatettavina.

Vanhemmudesta selkeästi ja yksiselitteisesti säätäminen on haasteellista, koska vanhemmuuden asetelmat ja sukupuolet ovat yhä moninaisempia. Nykyisen äitiys- ja isyyslain kokoaminen yhdeksi vanhemmuuslaiksi on asianmukaista ja hyvin perusteltua. On myönteistä, että vanhemmuuslaissa käytetään pääasiassa sukupuolineutraalia vanhemmuuskäsitettä ja äiti- tai isä-, mies tai nainen-käsitteitä käytetään vain silloin, kun tämä sukupuolittaminen on valmistelussa arvioitu perustelluksi biologisten tekijöiden vuoksi. Terminologinen selkeys on tärkeää, jotta saadaan aikaan kaikkia vanhemmuuden tilanteita koskevaa, yhtenäistä sääntelyä. Tämä näkökulma on huomioitu esityksessä pääosin hyvin. Sateenkaariperheiden näkökulmasta sukupuolitettu terminologia jättää edelleen tarvetta jatkoselvityksille.

Väestöliitto katsoo, että vanhemmuuslain uudistamisen perustana tulee olla lapsen edun ensisijaisuus. Kaikkien muutosten lapsivaikutuksia on arvioitava lapsen edun ja lasten oikeuksien näkökulmasta. Käytännön arkivanhemmuuden kannalta huoltajuudella on enemmän merkitystä lapsen hyvinvoinnille kuin juridisella vanhemmuudella. Juridinen vanhemmuus ja sen vahvistamiseen liittyvä sääntely tulevat lapsen hyvinvoinnin kannalta näkyviksi erityisesti tilanteissa, joissa huoltajuudesta tai lapsen elatuksesta, asuinpaikasta tai tapaamisoikeudesta syntyy kiistaa sekä vanhemman kuollessa (periminen, oikeudenomistajuus kuoleman jälkeen). Lisäksi juridinen vanhemmuus on symbolisesti merkityksellinen asia paitsi vanhemmalle myös lapselle, olipa vanhempi hänen huoltajansa tai ei. Juridinen vanhemmuus liittyy lapsen syntyperään ja alkuperään. Myös erilaisten perheiden yhdenvertainen kohtelu juridisen vanhemmuuden vahvistamisessa voisi osaltaan vähentää perhetaustaan liittyvää syrjintää lasten kasvuympäristössä.

Kaksi vai useampia juridisia vanhempia

Vanhemmuslakiehdotuksessa on lähdetty siitä ratkaisusta, että juridisia vanhempia voi lapsella olla jatkossakin maksimissaan kaksi. Mahdollisuutta useampaan kuin kahteen juridiseen vanhempaan ovat ajaneet etenkin sateenkaariperheitä edustavat järjestöt. Mahdollisuus useampaan kuin kahteen juridiseen vanhempaan hyödyttäisi lapsen ja vanhemman välisen siteen vahvistamista myös muissa asetelmissa. Esimerkiksi uusperheiden tilanteissa, kun kolmannen vanhemman vahvistaminen adoption kautta ei riittäisi

toisen aiemman vanhemman luopumista vanhemmuudestaan. Lakiehdotuksessa ei mahdollisteta useamman kuin kahden vanhemman vahvistamista ennen lapsen syntymää eikä sen jälkeen.

Useamman kuin kahden juridisen vanhemman mahdollisuutta on selvitetty seikkaperäisesti joissakin maissa, esimerkiksi Alankomaissa (joskaan maan hallitus ei tietomme mukaan ole vienyt asiaan liittyvää esitystä parlamentin käsittelyyn), ja järjestely on mahdollistettu muutamissa Yhdysvaltojen ja Kanadan osavaltioissa. On Suomessakin tosiasia, että joillakin lapsilla on lähtökohtaisesti kahta useampia vanhempia, jotka ovat myötävaikuttaneet lapsen syntymään tai jotka ovat lapsen tuomioistuimen tai sosiaalitoimen vahvistamia huoltajia.

Jotta useamman juridisen vanhemman tilannetta voitaisiin edistää, olisi asiasta tehtävä perinpohjainen selvitys. Useamman kuin kahden vanhemman tunnustaminen olisi iso periaatteellinen kysymys. Se vaikuttaisi ainakin elatusvelvollisuuden ja tapaamisoikeuden sekä perimisen tilanteisiin. Ensijainen selvitettävä seikka on, miten useampi kuin kaksi juridista vanhempaa vaikuttaisi lapsen etuun ja oikeuksiin verrattuna nykytilanteeseen. Olisi käytävä lävitse lapsen edun kannalta kaikki tilanteet, joita useamman vanhemman tilanteesta voisi aiheutua esimerkiksi tapaamisoikeuskiistatilanteessa. Olisi selvitettävä myös juridisen vanhemmuuden suhde huoltajuuteen. Huoltaja-vanhempia voi lapsella olla jo nykytilanteessa useampia kuin kaksi. Myös useamman vanhemman tilanteeseen liittyvät muutostarpeet mm. sosiaaliturvaan ja sosiaali- ja terveyspalveluihin tulisi tunnistaa. Hallituksen esityksessä ei ole aidosti tarkasteltu mahdollisuutta useampaan kuin kahteen juridiseen vanhempaan, eikä pohdittu esitöissä juridisen vanhemmuuden ja huoltajuuden suhdetta tarpeeksi kattavasti.

Lapsen etu on, että mahdollisimman harvalla lapsella olisi vain yksi juridinen vanhempi, koska yhden vanhemman lapsi on haavoittuvammassa asemassa kuin useamman vanhemman lapsi. Tämä on edelleen huomioitu hallituksen esityksessä siten, että lastenvalvojalla säilyy velvollisuus pyrkiä selvittämään syntyvän lapsen toisen vanhemman olemassaoloa, vaikkei lapsen synnyttäjä haluaisikaan ilmaista asiaa.

Vanhemmuuden vahvistaminen

Lapsista 46 prosenttia syntyy avioliiton ulkopuolella ([Tilastokeskus 2020, https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_synt/statfin_synt_pxt_12dk.px/](https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_synt/statfin_synt_pxt_12dk.px/)). Useimmilla syntyvillä on joka tapauksessa toinen vanhempi, jonka kanssa ollaan avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa ja/tai joka haluaa vahvistaa vanhemmuutensa. Tämä on esityksessä huomioitu yksinkertaistamalla toisen vanhemmuuden vahvistamista. Esityksessä ehdotetaan luovuttavaksi 30 päivän varoajasta lapsen syntymän jälkeen, mitä ennen vanhemmuutta ei voi nykyisellään vahvistaa, jos lapsi on tunnustettu ennen lapsen syntymää. Väestöliitto pitää avoparien lapsen vanhemmuuden vahvistamisen helpottamista kannatettavana.

Esityksessä ehdotetaan lisäksi, että ennakkotunnustamista koskevia asiakirjoja ei enää lähetettäisi äitiysneuvolasta lastenvalvojalle tarkistettaviksi, vaan ne voitaisiin lähettää suoraan neuvolasta sähköisen järjestelmän kautta Digi- ja väestötietovirastoon odottamaan lapsen syntymää ja vanhemmuuden vahvistamista heti syntymän jälkeen. Tätä uudistusta pidämme suotavana edistysaskeleena. Toimintatapa vähentää sosiaalitoimen työtaakkaa tältä osin ja mahdollistaa ainakin joillakin alueilla työajan käytön vanhempien hyvinvointia suoremmin tukevaan työhön. Jos lastenvalvojien tehtävät jäisivät muutoksesta huolimatta ruuhkautuneiksi, tulee voimavaroja vahvistaa, jotta vanhemmuuteen liittyvät velvollisuudet ja oikeudet tulevat kussakin perheessä voimaan mahdollisimman pian.

On syytä varmistaa, että neuvoloiden henkilökunnalle annetaan koulutusta uuden järjestelmän käytöstä sekä uuden vanhemmuuslain sisällöstä ja tulkinnasta. Erityisesti on huolehdittava siitä, että perheiden monimuotoistuminen huomioidaan neuvolatyössä nykyistä paremmin.

Naisparien hedelmöityshoidot

Esityksessä ehdotetaan, että naispareille annetaan mahdollisuus valita hedelmöityshoitojen yhteydessä myös sellaisia siittiöitä, joiden luovuttaja on suostunut isyyden vahvistamiseen. Lapsella voisi kuitenkin jatkossakin olla vain kaksi oikeudellista vanhempaa. Tämä ehto asettaa tällaiset parit hankalaan asemaan ja voi mahdollisesti heikentää lapsen edun toteutumista. He joutuvat punnitsemaan, haluavatko antaa siittiöiden luovuttajalle juridisen vanhemmuuden vai pitääkö sen ei-synnyttävä äiti. Mahdollisuutta kolmannen juridisen vanhemman vahvistamiseksi mm. tällaisessa tilanteessa tulisi selvittää tarkemmin, jotta lainsäädännön valinnoille olisi selkeät perusteet.

Transihmisten vanhemmuus

Sukupuolenkorjauksen seurauksena osalla transihmisistä säilyy heidän entisen sukupuolensa mukainen suvunjatkamiskyky. Näin ollen voi toisinaan esiintyä tilanteita, joissa esimerkiksi transmies synnyttää lapsen tai transnainen luovuttaa siittiöitä hedelmöityshoitoon. Esityksessä transmiehen synnyttämän lapsen tai transnaisen siittiöillä hedelmöityshoidossa syntyneen lapsen osalta heidät rekisteröidään sukupuoliristiriitaisesti äidiksi tai isäksi.

Tätä ratkaisua emme voi pitää lapsen oikeuksien kannalta perusteltuna. On lapsen näkökulmasta tärkeää, että hänen sosiaalista äidin tai isän rooliaan toteuttava henkilö on myös rekistereissä nimetty samalla nimikkeellä. Ristiriita vanhemman sosiaalisen roolin ja rekisteriin merkityn roolin välillä voi herättää lapsessa ja hänen ympäristössään kuten päivähoidossa tai terveydenhoidossa lapsen näkökulmasta turhaa huomioita ja hämmennystä.

Tiivistelmä

Pidämme uutta vanhemmuuslakia selkeänä edistysaskeleena nykytilanteeseen. Lakiehdotus ei kuitenkaan ratkaise kaikkia lapselle ja vanhemmalle merkityksellisiä vanhemmuuskysymyksiä. Tämä koskee erityisesti sateenkaariperheitä. Uuden lain ratkaisematta jättämät tilanteet voivat lapsen edun ja lapsen oikeuksien näkökulmasta johtaa haitallisiin vaikutuksiin. Tarvitaan lisäselvityksiä, joissa voidaan määritellä ratkaisuvaihtoehdot kaikkiin vanhemmuuden muotoihin liittyviin lainsäädännöllisiin haasteisiin.

Väestöliitto esittää, että jatkoselvityksessä kartoitettaisiin lapsen edun ensisijaisuuden ja vanhempien yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden näkökulmasta ainakin seuraavia näkökulmia:

- Voidaanko vanhemmuuden kirjaamisessa vielä laajemmin luopua sukupuolittamisesta
- Voidaanko ja missä tilanteissa vanhemmuus vahvistaa osapuolten sopimuksen perusteella. Tämä kytkeytyy myös sijaissynnytysten sallimiseen, mistä on valmisteilla eri selvitys ja mistä Väestöliitto on julkaissut lausunnon <https://www.vaestoliitto.fi/ajankohtaista/lausunto-sijaissynnytyksista/>.

Vanhemmuuden kysymysten sääntelyn kannalta on lisäksi tärkeää saada valmiiksi sosiaali- ja terveysministeriön valmisteleva, ihmisoikeuksia kunnioittava ehdotus uudeksi translaiksi.

Lakialoite (13 /2020 vp) laiksi isyyslain 44 §:n kumoamisesta

Aloitteessa ehdotetaan isyyslain (11/2015) 7 luvun 44 § kumottavaksi, jolloin isyyden kumoamiseen tähtäävän kanteen nostamista koskevat määräajat poistuvat kokonaan. Aloitteen perustelujen mukaan, jos isyys on avioliiton perusteella todettu tai digi- ja väestötietoviraston päätöksellä vahvistettu eikä isyyttä kumota määräajassa, joutuu mies lain mukaan myös elatusvelvolliseksi lapsen täysi-ikäisyyteen saakka. Elatusvelvollisuudesta koituvien elatusmaksujen lisäksi lapsella on oikeus sekä ei-biologisen vanhemman että isovanhempien perintöön, vaikka testamentilla muuta määrättäisiin.

Hallituksen esityksen perustelujen mukaan vanhemmuuslakiehdotuksen vanhemmuuden kumoamista koskevien säännösten avulla pyritään turvaamaan se, että avioliittoon perustuvan isyyden toteamisen tai isyyden tai äitiyden tunnustamisen tuottamat virheelliset lopputulokset voitaisiin yksittäistapauksissa korjata jälkeenpäin. Korjaamisen tapahduttua isyys voidaan vahvistaa uudelleen siten, että isyys vastaa biologista polveutumista ja äitiys siten, että se vastaa hedelmöityshoitosuostumuksen sisältöä. Tämä tukee lapsen oikeutta tuntea vanhempansa ja alkuperänsä. Vanhemmuuden kumoamissäännöksillä on perustelujen mukaan myös toinen tavoite: vakiintuneiden sosiaalisten vanhemmuussuhteiden suojaaminen ja vanhemmuuskysymyksiin liittyvien epävarmuustekijöiden hälventäminen. Esimerkiksi isyysolettaman mukaisesta isästä on voinut muodostua lapselle merkityksellinen sosiaalinen vanhempi, vaikka oletama onkin johtanut väärään biologiseen isyyteen. Jälkimmäistä tavoitetta ilmentävät synnyttäneelle äidille, aviomiehelle ja vanhemmuutensa tunnustaneelle asetetut lyhyet, joskaan ei aivan ehdottomat kanneajat.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisuista voidaan hallituksen esityksen perustelujen mukaan tiivistää näkemys, jonka mukaan vanhemmuuden kumoamiseen liittyvät kanneajat eivät ole ristiriidassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa, edellyttäen että kanneaikaan sisältyy joustoa niitä tilanteita varten, joissa henkilöllä ei ole ollut aihetta epäillä vanhemmuuttaan ennen kanneajan umpeutumista. Toisaalta, jos epäily oli syntynyt kanneajan ollessa avoimena, on noudatettava kanneaikaa, joka saa olla lyhytkin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on myös todennut, että kansallisesti voidaan asettaa suurempi paino lapsen edulle kuin miehen intressille saattaa isyyttä koskeva asia uudelleen arvioitavaksi, erityisesti sen jälkeen, kun kanteelle asetettu määräaika on jo päättynyt. EIT on ottanut kannan, jonka mukaan yksityiselämän suojaan kuuluu, että oletetulta biologiselta isältä ei voida kokonaan sulkea pois mahdollisuutta saada isyytensä vahvistetuksi, ellei lapsen etu tätä vaadi.

Vanhemmuuslakiehdotuksen 50 §:ssä ehdotetaan säädettäväksi määräaika vanhemmuuden kumoamista koskevan kanteen nostamiselle. Verrattuna nykyiseen isyyslakiin, kanteen nostamisen mahdollisuutta on joustavoitettu. Voimassa olevasta erittäin painavan syyn edellytyksestä isyyden kumoamista koskevan kanteen nostamiselle ehdotetaan luovuttavaksi. Jatkossa ehdotetaan, että edellytyksenä olisi asteen lievempi painava syy. Lisäksi edellytyksestä viivytyksettömästä toiminnasta sen jälkeen, kun painava syy on poistunut, ehdotetaan joustettavaksi siten, että kanne tulisi nostaa vuoden kuluessa siitä, kun syy kanteen nostamatta jättämiselle oli poistunut.

Ehdotettujen korjausten perusteena ovat samat näkökohdat kuin käsittelyssä olevan lakialoitteen perustelut. Kuten hallituksen esityksessä todetaan, tapauskäytäntö on osoittanut, että epäily omasta vanhemmuudesta saattaa tulla järkytyksenä, jonka käsittelyyn tulee antaa riittävästi aikaa. Riittävä aika tarvitaan myös uudesta tilanteesta johtuvien toimintavaihtoehtojen punnintaan.

Väestöliitto pitää käytäntöjen joustavoittamista tärkeänä ja yleisen oikeustajun mukaisena. Koska kanneajojen perusteena on toisaalta myös lapsen edun mukainen vanhemmuussuhteiden vakiinnuttaminen, Väestöliitto pitää hallituksen esityksessä tehtyjä parannuksia nykytilaan verrattuna riittävinä.

Helsinki, 18.10.2021

VÄESTÖLIITTO RY
Eija Koivuranta
toimitusjohtaja